

A GÉPESÍTETT INFORMÁCIÓS RENDSZER TOVÁBBFEJLESZTÉSE AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÖNYVTÁR INFORMÁCIÓS SZOLGÁLTATÁBAN

RÓNAI IVÁN

Az Országgyűlési Könyvtárban 1974-ben indult meg a világpolitikai információs szolgáltatás, amelynek célja kettős: egyrészt a nemzetközi politika, s részben a világgazdaság témakörében nyomtatásban megjelent külföldi szakirodalomról szándékozik lehetőség szerint friss információt adni, másrészt biztosítani kívánja a feltárt információk visszakereshetőségét. Ennek megfelelően a feldolgozásra kiválasztott folyóiratcikkekről, illetve könyvekről egy-egy figyelemfelhívó lap, másrészt egy vagy több deskriptorlánc készül.¹

A figyelemfelhívó lap levelezőlap nagyságú, tehát terjedelme meglehetősen korlátozott. Tartalmát tekintve magában foglalja a feltárt dokumentum adatait (szerző, eredeti cím, címfordítás, folyóiratcím, kiadási év, füzetszám, oldalszám stb.), továbbá tartalmaz egy maximum 10–12 soros tartalmi ismertetést (ld. 1. ábra). Ma már évente közel 5000 dokumentumot tárunk fel e szolgáltatás keretében.

K013898.

COLOMBIE: UNE DEMOCRATIE A LA CROISEE DES CHEMINS.
- KOLUMBIA: DEMOKRACIA AZ UTKERESZTEZŐDESZEN. -
NOTES ET ÉTUDES DOCUMENTAIRES /PARIS/, 1983.
NO.4707-4708. 3-92. P. - CIKKÖSSZEALLITAS

GAZDASÁGI HANYATLAS 1978-TOL; A MUNKALTATOI SZÖVET-
SÉGEK SZEREPE A GAZDASÁGPOLITIKÁBAN; POLITIKAI
NYUGTALANSÁG; A GERILLAMOZGALMAK ÉS FEGYVERES HAR-
COK MEGÚJULÁSA; USA-BARÁT KÜLPOLITIKA; A SZAKSZER-
VEZETI MOZGALOM; BELISARIO BETANCUR HATALOMRA KE-
RÜLÉSE ÉS ÚJ POLITIKÁJA; AZ AMNESZTIARENDELET; AZ
1982. MARCIUSI ÉS MAJUSI VALASZTASOK; EREDMENEI;
KOLUMBIA ENERGIAHELYZETE ÉS ENERGIAPOLITIKÁJA,
1955-1981; TABLAZATOK.

1. ábra

Ezeket a figyelemfelhívó lapokat a szolgáltatás kezdeti szakaszában lyukszalagos írőautomatákon rögzítettük. A rögzítést követően és a hibák kijavítása után az ismereteket a lyukszalagról visszairattuk, sokszorosítottuk és kézíleg válogatva küldtük szét a felhasználóknak.

A retrospektív keresés vagy a témabibliográfiák készítése érdekében permutált indexet alkalmazunk. Ennek alapja a feldolgozott dokumentumhoz rendelt egy vagy több deskriptorlánc. A deskriptorlánc szabad deskriptorokból és nemdeskriptorokból (töltelékszavakból) összeállított szőlánc. A deskriptorláncsal szemben támasztott legfontosabb követelmény az, hogy tartalmazza mindazokat a kulcsszavakat, amelyek az eredeti dokumentumot jellemzik, méghozzá olyan szövegösszefüggésben, amely további információkat nyújt a dokumentum tartalmára, milyenségére vonatkozóan.

A deskriptorláncokból nagyszámítógép készít permutált KWIC-indexet, 1000 tételként kumulálva. Ezeket füzetekbe kötve küldjük szét a felhasználóknak. Az ezres füzeteket is kumuláljuk 10 000 tétel összegyűlte után.

A lyukszalagos íróautomatákat 1980-ban felváltották a VILATI Floppymat adat-rögzítők, amelyek papírszalag helyett mágneses adathordozóval (floppy-diszkkal, vagyis hajlékony mágneslemezzel) működnek. Ennek közvetlen előnye az volt, hogy a gépelési hibákat egyszerű felülírással ("ráírásal") javítani lehetett, másrészt az így rögzített szöveg, pontosabban a mágneslemez, számítógépes bemenetet képezett. Így a rendkívül munkaigényes szövegrögzítés – amelyet korábban kétszer kellett elvégezni: egyszer az íróautomatán, s egyszer a lyukkártya lyukasztón a számítógép számára, – egyetlen munkafolyamattá vált, amely az egyik lemezen rögzíti a figyelemfelhívó lapok tartalmát (címléírás és annotáció), egy másikon az őket leíró deskriptorláncokat.

A fejlődés következő fázisa volt, amikor a Floppymat adatrögzítőket felváltották a Floppymat SP típusú berendezések, amelyek a szabadon programozható mikroszámítógépek némely tulajdonságaival is rendelkeznek. Ezekben a gépeken a korábbi előnyök mellé olyanok sorakoztak fel, mint karaktersorok vagy egész rekordok beszúrásának vagy törlésének, ékezetes magánhangzók rögzítésének lehetősége, s egyéb szövegszerkesztési eljárások.

A berendezéshez a lengyel MERA cég DZM típusú mátrixnyomtatója csatlakozik, amely a figyelemfelhívó lapokat írja ki. Nem elhanyagolható szempont, hogy gyorsan és jóval csendesebben, mint a lyukszalagos íróautomata.

A Floppymat SP üzembeállítása nemcsak a szövegrögzítést tette kényelmesebbé, hanem lehetőséget nyújtott arra, hogy a felhasználók kiértécsítését és a mágneses úton rögzített és tárolt információk visszakeresését is automatizáljuk.

Kiértécsítés

A kiértécsítés automatizálásának feladata abban áll, hogy a felhasználói igényt kifejező keresőprofilokat össze kell vetni az egyes figyelemfelhívó lapokon levő témák profiljaival. Ha XY felhasználó előfizet a "leszerelés, fegyverzetkorlátozás, fegyverzetellenőrzés, fegyverzetcsökkentés, békepolitika" témákra, az ezekről szóló dokumentumok figyelemfelhívó lapjait meg kell, hogy kapja. Minthogy a rendszer szabad deskriptorokat alkalmaz, ez azt jelenti, hogy az egyes témákat rengeteg fogalommal, illetve deskriptorral lehet leírni. Ez a körülmény azonban megnehezíti, szinte lehetetlenné teszi a felhasználói profilok és a figyelemfelhívó lapokon szereplő deskriptorláncok automatikus összevetését úgy, hogy az kielégítő eredménnyel járjon. A probléma meg-

oldása érdekében létrehoztunk egy ún. témakódrendszert. Ez két hierarchia-szintből áll: a felső szint a világpolitika és a világgazdaság főbb fogalmainak megfelelő kódjeleket (az ábécé nagybetűi) tartalmazza, az alsó szint pedig az alájuk tartozó konkrétabb fogalmakat (számok). Például a "nemzetiségi kérdés, nemzetiségi kisebbségek" a "belpolitika" téma alá tartozik, így kódja: A7 (A = belpolitika, 7 = nemzetiségi kérdés.)

A kódrendszer hátrányait (nehézkés a kódolás és főleg nehéz a dekódolás) kiegyenlíti az, hogy keveset kell írni (szemben a tárgyszavakkal) és hogy hierarchizált. Ezek az előnyök a gépi alkalmazásnál különösen kidomborodnak.

A témakódok sok esetben csak a földrajzi metszettel nyerne konkrét jelentést. Éppen ezért a témakódok mellett feltüntetjük a szóban forgó országnak vagy országoknak, földrajzi régióknak a nevét (pontosabban nevük első öt betűjét). Az előző példánál maradv a "nemzetiségi kérdés Magyarországon" "A7 MAGYA" kódot kapja.

Ezt a kódrendszert használjuk mind a felhasználói profilok kialakításánál, mind pedig az egyes figyelemfelhívó lapok deskriptorláncainak kódolásánál. Tehát XY felhasználó profilja F3 és H2 lesz, ahol is az F3 a "katonapolitikán" (F) belül a "leszerelést, fegyverzetkorlátozást stb" (3) jelenti, míg a H2 a "nemzetközi politikán" belül a "békepolitikát". Megfelelő program gondoskodik azután arról, hogy az ilyen kódokkal ellátott figyelemfelhívó lapokat a mikroszámítógép XY-nak kiválogassa.

Mielőtt azonban a program megindulhatna, egyfelől az ún. felhasználói lemezen kell rögzíteni a felhasználók profiljait. E lemez adatai bármikor módosíthatók, átrendezhetők vagy kiegészíthetők új felhasználókkal, vagy régi felhasználók új profiljaival stb.

Másfelől szükség van egy ún. katalógus-lemezre, amelyre az egyes figyelemfelhívó lapokról a következő adatokat rögzítjük: sorszám, témakódok, földrajzi nevek, az eredeti dokumentum szerzője és nyelve, a dokumentum jelzete. Például: K012345 A7 MAGYA ANG WHITE W. A48888, azaz: a K012345 sorszámú figyelemfelhívó lap Magyarország nemzetiségi kérdéséről szóló angol nyelvű cikket takar WHITE W. szerző tollából, a folyóirat raktári száma pedig A48888. (Ezt az adatsort nevezzük katalógusláncnak.) A katalógus-lemezre folyamatosan visszük rá a katalógusláncokat: egy lemezre mintegy 2000 tétel fér.

Ha a felhasználói lemezre és a kiértécsítendő tételek katalógusláncait tartalmazó katalógus-lemezre lehívjuk a kiértécsítő programot, a művelet eredményeként egy olyan listát kapunk, amely felhasználónként rendezve tartalmazza a kiküldendő figyelemfelhívó lapok sorszámát. E lista alapján lehet postázni a lapokat.

Egy másik program segítségével elkészítjük ennek a listának a fordítottját is: a figyelemfelhívó lapok sorszámához rendeljük a felhasználókat. Ez segít a találatok pontosságának megítélésében, a szükséges korrekciók, finomítások végrehajtásában. Tapasztalataink azt mutatják, hogy a kódok segítségével történő összevetés jól szolgálja a felhasználói igényeket, bár a kódrendszer egyszerűsége miatt zajos az információ.

Visszakeresés

Mint mondtuk, a dokumentum adatait tartalmazó mágneslemezek három csoportba tartoznak: a figyelemfelhívó lapok tartalmát, a deskriptorláncokat és a katalógus-

láncokat rögzítő lemezcsoportha. Az általunk készített keresőprogram segítségével mind a három szövegben visszakereshetünk. Mivel azonban egy lemezen 100 figyelemfelhívó lap fér el, viszont deskriptorláncokból, illetve katalógusláncokból csaknem 2000–2000, célszerűbbnek mutatkozott az utóbbi kettőben keresni. A deskriptor-lemezen szabad deskriptorok alapján tudunk visszakeresni, a katalógus-lemezen a kódok szerint. A specifikusabb témákra a deskriptor-lemezen, az általánosabban megfogalmazható témákra a katalógus-lemezen keresünk. Így például, ha valaki a Zöldek mozgalma (NSZK) után érdeklődik, akkor a deskriptor-lemezen keressük a "zöld" deskriptort: viszont ha a környezetvédelem általában érdekel valakit, akkor a katalóguslemezen a D3 kód szerint keresünk.

A keresőprogram egyszerre maximum öt deskriptor által meghatározott kérdést tud kezelni. A deskriptorok között különböző logikai kapcsolatok hozhatók létre logikai operátorokkal, mint **ÉS**, **NEM**, **VAGY**. A deskriptorok előlről és hátulról is csonkolhatók, és lehetőség van a **\$** jel alkalmazására, amely bármely karakter (betű) helyett állhat.

A csonkolás segítségével található meg azok a kulcsszavak, amelyek ragozott formában szerepelnek a szövegben, vagy pedig igekötővel vagy szóösszetételben. A csonkolás lehetőséget nyújt arra, hogy a deskriptorokat szabadon, a szöveggörnyezetnek megfelelően válasszuk meg a dokumentum tartalmi feltárásakor, de ez a "szabadság" ne gátolja meg a visszakeresést. Például a "KERESKEDEL" keresőszóval megtaláljuk mindazokat a deskriptorokat, amelyek tartalmazzák ezt a karaktersort (pl. *külkereskedelem*, *kereskedelmi* stb.).

A Floppymat SP berendezésen történő visszakeresés illusztrálására vegyük azt a szabadon megfogalmazott kérdést, hogy mi az egyház szerepe Lengyelországban, illetve Magyarországon. A gép számára a kérdést az alábbiak szerint kell formalizálni:

1. deskriptor: EGYH\$Z (A \$ jelet az A és az Á betű azonosítása miatt használtuk.)
2. deskriptor: MAGYA (Ebben az esetben hátulról csonkoltunk.)
3. deskriptor: LENGYE (Itt is hátulról csonkoltunk.)

Reláció: 1. és (2. vagy 3.)

Találatként azokat a deskriptorláncokat kapjuk, amelyek tartalmazzák az "egyház" szón kívül vagy a "magya. . . ." vagy a "lengye. . . ." karaktersorokat (szavakat). Ezeket a deskriptorláncokat a nyomtató ki is írja. A keresés befejezésekor a képernyőn megjelenik az adott deskriptorok előfordulásának száma az adatállományban.

A katalógus-lemezen hasonló módon tudunk keresni a témakódok segítségével:

1. deskriptor: A6 (A6 az "egyház", "vallás" téma kódja.)

Ha a felső hierarchia-szinten akarnánk keresni (tehát általában a "belpolitikára") az "A\$" kódot kellene használni, s így találatként jelentkeznék az "A1", "A2", "A3" . . . stb. kódokkal jelzett téma is.

2. deskriptor: MAGYA

3. deskriptor: LENGY

Reláció: 1. és (2. vagy 3.)

A nyomtató a kérdésnek megfelelő katalógusláncokat írja ki.

A keresés eredményeként kapott deskriptorláncok, illetve katalógusláncok tartalmazzák a hozzájuk tartozó figyelemfelhívó lapok sorszámát is: ennek alapján előkereshetők a tartalmi ismertetőik, amelyek viszont elegendő információt adnak annak eldöntésére, hogy az eredeti dokumentum releváns-e a kérdés szempontjából.

2. ábra

a) Katalóguslánc

K0113908 *E3*E8*K3*S*ORO* BELOVICS, A* SA47199*

b) Ugyanennek a cikknek a deskriptorlánc

K013908 1970–83 KGST, BERUHAZASOK*KOORDINALASA*ES
*TAGORSZAGOK*GAZDASAGAI,*CSEH*CIKK,*1983

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a kisszámítógépet eredményesen sikerült alkalmazni információs szolgáltatásunkban, méghozzá úgy, hogy egyúttal megoldottuk a nagyszámítógép inputját is.

Az általánunk kialakított szövegrögzítési eljárás lehetővé teszi, hogy a kiíratást helyben végezzük, függetlenül a nagyszámítógéptől.

A későbbiekben terminálként csatlakozhatunk a nagyszámítógéphez és az általa kezelt annotációk szövegében is tudunk majd gyors és célratoró szabadszöveges keresést végezni. Addig is – és föltételezhetően kiegészítő jelleggel azután is, – keresni tudunk a deskriptorláncokban és a katalógusláncokban, mégpedig a rögzítést követően azonnal és helyben, a könyvtárban.

Az ilyen helyi, "kisszámítógépes" rendszerek létrehozása kiindulópont lehet nagy, integrált információs rendszerek megvalósításához, mivel a gépek beszerzése viszonylag olcsó, üzemeltetésük során elsajátíthatók a számítógépes feldolgozás tudnivalói, az alkalmazás előnyei hamar megmutatkoznak, s így megteremtődnek a továbblépés előfeltételei is.

JEGYZET

1. VÁLYI Gábor: Társadalomtudományi dokumentáció és információ. Esettanulmány a politikai, valamint az állam- és jogtudományi információs szakközpont előkészítéséről. = Könyvtári Figyelő, 23. évf. 1977. 5–6. sz. 418–429.p.